

Рожкова Л. І.

ORCID: 0000-0002-9994-0961

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства

Сумський національний аграрний університет

м. Суми, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ БЛАГОДІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Ключові слова: Перша світова війна, етнічні комітети, євреї, благодійна діяльність, біженці, Полтавська губернія.

Перша світова війна, що фактично відкрила відлік нового століття, стала часом небаченого соціального напруження та виснаження. Однією з найбільш вразливих категорій цивільного населення в роки війни були біженці та примусово виселені з окупованих територій і районів воєнних дій особи. Водночас війна викликала зростання національної самосвідомості та солідарності народів, що населяли територію держав-учасниць воєнного протистояння.

У роки Першої світової війни на теренах України діяли етнічні організації допомоги біженцям [1]. Значною активністю у благодійній діяльності відзначалися місцеві громади євреїв. Становище цієї національної меншини в умовах війни ускладнювалося через нагнітання антисемітських настроїв, створення “образу ворога” в особі євреїв, за яким фактично стояло намагання царизму перекласти вину за воєнні поразки на представників деяких народів. На початку війни щодо євреїв застосовувалися примусові виселення (депортації) з прифронтових районів, продовжували діяти “межа осілості” та обмеження щодо вибору роду занять [2]. За наказом харківського губернатора єврейським біженцям, які перебували на території Харківської губернії, було заборонено прямувати у Слов’яносербський повіт Катеринославської губернії, що пояснювалося небезпекою поширення інфекційних хвороб серед робітників і мешканців рудників та заводів [3, арк. 3]. Надалі заборона на проживання євреїв поза межею осілості була скасована. Депортовані не зараховувалися до категорії біженців, на яких поширювалося російське законодавство. За таких умов євреї-біженці могли розраховувати переважно на допомогу громадських організацій. 1914 р. в Петрограді було створено Центральний єврейський комітет допомоги жертвам війни, що керував діяльністю кількох благодійних

організації. Комітет мав широке представництво на місцях [1, с. 45]. У Сумах ініціаторами відкриття комітету допомоги євреям-біженцям виступили рабин Епштейн, купці Гейдер, Гуревич та Шнейдер, який очолив його діяльність.

Діяльність єврейських благодійних організацій можна проілюструвати на прикладі Роменського осередку Полтавського губернського комітету допомоги жертвам війни. Метою утворення товариства, як зазначалося у проекті статуту, було “надання допомоги пораненим та хворим воїнам, родинам осіб, призваних на війну, біженцям з району воєнних дій та усім особам, постраждалим від війни” [4, арк. 186–190]. Статут детально регламентував діяльність організації:

- для досягнення мети товариство відкриває лазарети, лікарні, амбулаторії, богадільні, притулки для хворих та дітей, загальноосвітні та професійні школи, їдальні, ремісничі майстерні;

- надає допомогу грошима, ліками, продуктами, книжками, речами;

- допомагає воїнам-інвалідам отримати протези;

- допомагає біженцям у пошуку роботи, надає їм юридичну допомогу, відкриває посередницькі бюро та біржі праці;

- влаштовує лекції, концерти;

- публікує та поширює брошури, газети, журнали;

- засновує курси, бібліотеки, читальні;

- порушує перед державними та громадськими установами клопотання щодо потреб біженців;

- влаштовує збір пожертв як грошима, так і речами;

- призначає місцевих уповноважених.

Діяльність товариства поширювалася на Полтавську губернію, у Ромнах, Лохвиці, Пирятині, Кременчуку створювалися місцеві осередки. Членами товариства могли бути особи незалежно від статі та віросповідання. Членські внески становили: для дійсних членів товариства – не менш ніж 5 крб на рік, для почесних членів одноразовий внесок мав становити не менш ніж 50 крб. Кошти товариства склалися як із членських внесків, так і з пожертв, надходжень від благодійних заходів. Справами товариства керував губернський комітет у складі 18 членів, які обиралися щорічно на загальних зборах. Окрім голови комітету, обиралися два заступники, скарбник та секретар. Відносини між правлінням комітету та його місцевими осередками здійснювалися за допомогою листів, циркулярів, інструкцій та особистих відвідин членами правління. Місцеві осередки регулярно мали реєструвати біженців та звітувати про витрачені кошти. За даними Роменського комітету, у листопаді 1916 р. в Ромнах було взято на облік 40008 біженців.

Найбільшою проблемою в діяльності Роменського товариства, яким керував рабин Троцький, була нестача коштів. Вартість харчування біженців у розрізі окремих губерній суттєво відрізнялася. Зокрема, у Херсонській губернії продовольчий пайок біженця становив 6 крб на місяць [5, с. 495]. Проте в Полтавській губернії вартість біженського пайка встановлювалася щомісяця. Якщо родина була багатодітною, то чотири члени родини отримували по 20 коп. на день на продовольство, інші члени родини отримували по 10 коп.; на оплату помешкання – 1 крб. 40 коп.; на одяг та взуття для дорослих виділялося 15 крб, для дітей до 5 років – 7 крб 50 коп. [4, арк. 196]. У своїх зверненнях до Центрального комітету місцеві осередки товариства допомоги біженцям неодноразово нарікали на нестачу коштів і просили збільшити фінансування. У відповідь керівництво вимагало збільшити надходження з місцевих джерел за рахунок збирання пожертв (так звані “кухольні збори”) [6, с. 251].

Основними напрямками діяльності були надання грошових позик біженцям, облаштування притулків для дітей з денним перебуванням та дворазовим харчуванням, перевезення речей біженців, поширення серед біженців санітарних знань та профілактика інфекційних захворювань, надання біженцям юридичної допомоги, залучення їх до сільсько-господарських робіт, відновлення документів, родинних зв'язків з особами, які залишилися на окупованих територіях, влаштування релігійних свят тощо. Незважаючи на обмеженість фінансування, товариство виділяло чималі суми на утримання шкіл для дітей біженців. Зокрема, на заняття з дівчатками виділялося щомісяця 245 крб, із хлопчиками – 130 крб [4, арк. 142]. При синагозі працювала єврейська школа (хедер), де вивчалися Талмуд і Тора.

Комітет активно співпрацював з іншими єврейськими організаціями, як-от Комітет товариства ремісничої і землеробської праці євреїв Росії, Комітет охорони здоров'я єврейського населення, Товариство поширення освіти серед євреїв та інші. За допомогою єврейського колонізаційного товариства здійснювалися грошові перекази від представників діаспори у США євреям-біженцям в українські губернії [4, арк. 19].

Активна діяльність товариства полегшувала становище біженців та їхню адаптацію в місцях переселення, але, як і в усі часи, у діяльності організації знайшлося місце корисливим інтересам, марнотратству, аморальним виявам. У грудні 1915 р. група біженців з міста Ковна звернулася зі скаргою до Центрального єврейського комітету в Петрограді та його керівника барона Гінцбурга. Біженці нарікали на вкрай скрутні умови проживання своїх родин: на чотирьох дорослих надавали допомогу в розмірі 18 крб на місяць; удова, що мала на утриманні сімох

дітей, отримала 30 крб на місяць і 6 крб на опалення на помешкання протягом усієї зими. Водночас із боку керівництва комітету траплялися несправедливий розподіл коштів та хабарництво. Один з керівників, такий собі Абрамсон, отримував кошти в сумі 500 крб на місяць, витрачаючи їх на власні потреби. “90 відсотків біженців голодують і мерзнуть, деякі згодні працювати в комітеті лише за допомогу” [4, арк. 398–399], – наголошувалося у зверненні, яке завершувалося вимогою відсторонити нечистого на руку чиновника від розподілу біженських коштів.

Отже, у роки Першої світової війни біженці отримували допомогу не лише від державних органів, місцевих установ, а й від етнічних благодійних організацій. Досвід самоорганізації суспільства в умовах війни заслуговує на увагу і в наш час.

Література:

1. Жванко Л. М. Процес формування етнічних комітетів допомоги біженцям на українських землях у роки Першої світової війни // Укр. іст. журн. 2014. № 3. С. 37–52.
2. Білоус Л. В. Депортації єврейського населення на території Російської імперії під час Першої світової війни // Укр. іст. журн. 2011. № 2. С. 65–79.
3. Державний архів Сумської області (ДАСО). Ф. 1045. Оп. 1. Спр. 14.
4. ДАСО. Ф. 1165. Оп. 1. Спр. 1.
5. Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. К.: Кліо, 2013. 784 с.
6. Рожкова Л. І. Благодійність у роки Першої світової війни (на матеріалах Сумщини). Сіверщина в історії України // Зб. наук. праць. Вип. 8. Центр пам'яткознавства НАН України і УТОPIK, Київ – Глухів, 2015. С. 248–253.